

Мар'яна ЗУБЕЛЯК

“ІДЕАЛЬНА ГРАФІНЯ”. ВИСТУПИ С. КРУШЕЛЬНИЦЬКОЇ В ОДНОЙМЕННІЙ ОПЕРІ С. МОНЮШКА

У численному оперному репертуарі Соломії Крушельницької вагоме місце посідають твори польських композиторів: С. Монюшка (“Галька”, “Графиня”), В. Желенського (“Гоплана”), З. Носковського (“Лівія Квінтілія”), А. Мінгеймера (“Мазепа”). Проте найчастіше і з особливим успіхом артистка виступала в “Графині”.

Як відомо, восени 1899 р. Крушельницька стала солісткою Великого театру у Варшаві. Тоді варшавська опера (подібно більшості світових театрів) переживала період боротьби з пануванням “італійщини” – як у репертуарі, так і у виконавському складі. Високі кошти утримання італійських співаків поглинали левову частку театрального бюджету на шкоду національному музичному мистецтву. Отож, щоб зміцнити польський склад, режисер Юзеф Ходаковський запросив нові виконавські сили. Більшість співаків були вихованцями львівської школи: Я. Королевич, С. Крушельницька, Є. Штрассерн, С. Сенкевич, М. Левицький, А. Дідур. Дирекцію виділу опери з вересня 1898 р. обійняв Е. Млинарський (чи не перший польський диригент після С. Монюшка). Палкий шанувальник творця польської оперної класики, він сприяв тріумфальному поверненню на сцену варшавського театру опери “Графиня”.

Нагадаємо, що прем'єру опери (автор лібрето – В. Вольський; первісна назва “Графиня Діана”) показали 7 лютого 1860 р. Події у ній відбуваються на початку ХІХ ст. Молода красуня-вдова, оточена роєм залищальників, влаштовує бал, який має стати окрасою варшавського карнавалу. На заставі очікують князя і його приятельку-француженку. Саме тоді, коли оголошують про прибуття високих гостей, молодий шляхтич Казимир (захоплений Графинею не без взаємності) ненароком острогою нищить розкішну сукню і викликає гнів красуні. Юнак покидає бал, вирушає на війну. Минає декілька років, і Казимир повертається, овіяний славою. Час не лише вилікував його від захоплення, але й допоміг зрозуміти моральні переваги Броні над світською дамою. Сподівання Графині розвіялись, але залишились гордість і сили не виказати свого болю.

Соломія Крушельницька – Графиня в опері “Графиня” С. Монюшка.

Соломія Крушельницька – Графиня
в опері “Графиня” С. Монюшка.

На перший погляд, сюжет опери видається маловартісним, плитким. Сучасники навіть назвали її “трагедією подертої спідниці” (“tragedia rozdartej spódnicy”). Проте автори, В. Вольський і С. Монюшко, писали про інше. Вони всіма способами намагались будити сумління, патріотичні почуття, викривали скоробогатків, кар’єристів, які в гонитві за грішми закривали очі на політичну ситуацію в краї. Космополітизму, рабському захопленню іноземною модою автори протиставляли плекання національних звичаїв і традицій. З огляду на цензуру не могли говорити відверто, звідси – алюзії, недомовки, які переважна більшість публіки, однак, чудово розуміла. Напевно, саме тому оперу досить довго забороняли виконувати.

Прем’єра нової постанови “Графині” відбулась 3 листопада 1898 р. (режисер вистави Ю. Ходаковський, диригент – Е. Млинарський. Сценографія – К. Кльопфер, I дія, Ю. Гурановський, II дія, О. Козловський, III дія; костюми – Ю. Мачинський, хореографія – Р. Грассі, О. Гіллут). Виконавський склад: С. Крушельницька–Графиня, Я. Королевич–Броня, М. Скульська–Єва, Ю. Ходаковський–Хорунжий, С. Сенкевич–Казимир, М. Френкель–Підчашич, М. Левицький–Дзідзі [1, 64]. Цитуємо рядки спогадів Емілія Млинарського: “Через цензуру у Варшаві “Графиню” не виконували довший час. Нарешті вистава могла відбутись, навіть дозволили Казимиру з’явитись на сцені в третій дії в мундирі польського улана. [...] Вистава стала тріумфом артистів і колективу. Успіх вражаючий. Давно Варшава не переживала чогось подібного. [...] Крушельницька створила ідеальну Графиню, Королевич – милу Броню. Ходаковський з Френкелем майстерно зіграли сцену в третій дії. У такому складі “Графиня” мала понад 100 вистав, майже завжди з аншлагом. Польська опера перемогла, італійська ж, що до цього часу панувала майже неподільно, була змушена зменшити кількість вистав і гостинних виступів” [2, 115].

Справді, вистава стала успіхом усього колективу, про що свідчать голоси тогочасної преси: “Чудові декорації, надзвичайно гарні мальовничі костюми, досконалий спів і виняткова гра викликали ентузіазм. [...] Публіка вщерть заповнила залу і вже на наступні три вистави білети розхапали. “Графиня” має гарантований успіх на довгі роки”, – так, зокрема писав театральний оглядач газети “Wiek” [3].

У центрі уваги музичних критиків було, безперечно, переконливе змалювання С. Крушельницькою образу головної героїні. Так, А. Сигетинський зазначав, що її спів ґрунтується на “декламації, на пластичності слів, на значенні думки, на психологічному поглибленні музики. Що арія – то інший характер, інший настрій, інше відбиття” [4, 22]. Фінальний сольний номер “Прокинутися від облудних снів” – критик назвав небувалим тріумфом артистки. “Вона приголомшує почуття слухачів, не вдаючись до заялужених ефектів театального і співацького мистецтва. В кожному її слові відчувається не лише професійна співачка, а й досконала артистка” [4, 23]

Подібну оцінку знаходимо в статті Ю. Статлера: “П. Крушельницька виконує партію надзвичайною вишукано; навіть гнівові уміє надати влучного відтінку глибокої образи, а не галасливого спалаху, тому фінальна арія, акцентована переконливо, без непотрібного підвищення голосу, звучить реалістично” [5].

До суперлятивів долучається й З. Носковський, рецензент газети “Wiek”: “Головна героїня знайшла

в п. Крушельницькій виняткову виконавицю. У двох перших діях артистка була графінею, світською дамою, впевненою у своїх чарах і багатстві; в міру кокетлива, навіть у гніві не забувала про добрий тон. Коли ж у перших двох діях п. Крушельницька була на висоті, то в третій її можна назвати просто досконалою, з такою силою передала вона різноманітні почуття, які шарпають розчаровану жінку. Біль, гнів, лють були помітні навіть у палаючих очах, нервових рухах, однак артистка викликала ще сильніше враження, залишаючись до кінця великосвітською гордовитою дамою, яка боїться виявити свої почуття. Не дивно, що публіка, наелектризована виконанням фінальної арії, після вигуку “ніколи сліз”, шаленими оплесками вимагала повторення, закидаючи славетну артистку квітами” [6].

Після 19-ї вистави “Графині” у січні 1899 р. часопис “Kurjer Warszawski” стверджував, що опера піднесла загальний рівень уподобань і мистецького смаку публіки на значно вищий щабель.

У червні 1900 р. С. Крушельницька обрала оперу на свій бенефіс. Опісля преса захоплено називала партію Графині шедевром мистецтва сценічних ефектів і шедевром музичного виконання. Ю. Статлер зазначав: “П. Крушельницька втілила свій образ естетично в кожному нюансі гри, що надає йому відповідного шарму, знайшла красу в композиторському задумі, чим зробила партію вагомішою, оповила цілість вродженою чарівливістю, інтелігентним відчуттям міри й щирим, глибоким почуттям. Учора артистка свою партію виконала особливо витончено. В її грі та співі, що так чудово взаємодоповнюються, як завжди дивували непересічні здібності, дар послідовного втілення різних переживань і надання образу правдивості” [7].

На думку театрального оглядача часопису “Kurjer Warszawski”, “то був бенефіс панни Соломії Крушельницької, і цього було достатньо, щоб публіка переповнила залу театру, щоб виявити свою пошану до артистки, якій театр завдячує не одним чудовим вечором і майстерністю якої забезпечила успіх не одній опері. Бенефіціантку приймали з оваціями: їй піднесли вісім кошиків з квітами, засипали дощем квітів, аплодували, викликали без кінця. Як Крушельницька співала і як грала – розповідати зайве, бо грала і співала так, як завжди” [8].

Після виконання “Графині” на початку сезону 1901–1902 рр. газета “Wiek” звітувала, що улюблена опера викликала таку ж свіжість вражень. Публіка насолоджувалась чарівною музикою, гаряче аплодувала артистам, а Крушельницьку обдарували квітами [9].

Не менш високу оцінку мистецтва Крушельницької зустрічаємо на шпальтах газет також майже через

Соломія Крушельницька – Графиня в опері “Графиня” С. Монюшка.

чотири роки після її першого виступу в опері “Графиня”: “Ідеальну виконавицю головної партії зустрічали оваціями впродовж усієї вистави. Бо ж славетна артистка вчора була в такому гуморі, в такому настрої, що життя струменіло з її досконалої, витонченої та захоплюючої інтерпретації. Усі деталі кожної сцени, усі ситуації були проведені шляхетно, зі смаком, правдивістю почуттів, виражених у слові та музиці й чудово відтворені нашою доблесною примадонною. Тож публіка аплодувала артистці з ентузіазмом, у найважливіших моментах до її ніг зусюди падали квіти й букети, а викликам не було кінця” [10].

У багатоголосі щирих захоплень дисонансом звучить виступ невідомого автора, який на шпальтах

часопису “Przegląd tygodniowy” критикував майже всіх виконавців опери, цілковито заперечуючи трактування Крушельницькою саме фінальної арії. “Не можна образ трактувати так “модерно”. Не можна стверджувати, що ця жінка така легковажна, абсолютно без почуттів. Розчарування, приниження мають бути виражені в арії відповідними акцентами. Виконуючи арію, Графиня не повинна приховувати свої почуття ні перед ким, адже вона сама на сцені. В останніх словах повинна звучати гордість, але поєднана з гіркою”. Насамкінець автор радив артистці переосмислити свою інтерпретацію, тоді вона “полюнула б усіх слухачів, нині ж захоплює лише музичних знавців” [11].

Красномовним спростуванням вищенаведених “порад” стали рядки інших варшавських рецензентів, які писали, що успіх опери не слабне – на 25-й, 40-й, 50-й виставах зала була переповнена, величезні черги до квиткових кас не зникають, люди спеціально приїжджають з провінції. Музичний критик О. Полінський назвав створений Крушельницькою образ “клеюнодом у мистецькій оправі” [12]. Особливий ажіотаж супроводжував вистави “Графині” перед від’їздом артистки на гастролі або відпочинок – і після її повернення. Ось, приміром, що можна було прочитати з

приводу першого виступу на початку березня 1901 р.: “Виконавиці головної ролі п. Крушельницькій після арії в II дії на сцену винесли чотири кошики квітів; на одному – білий серпанок, розшитий сріблом, на другому – стрічка із написом “Ласкаво просимо в Твоє королівство”. В останній дії після арії п. Крушельницькій вручили кошик білих квітів і плакат з написом: “Вітаємо Тебе, наша улюблена і найкраща! Не покидай нас ніколи – Вдячна трійця”” [13].

Безперечно, “Графиня” за участю С. Крушельницької стала окрасою репертуару театру, “притягальною силою”. Коли потрібно було “залатати дірки” в театральному бюджеті, зібрати кошти на дохід хору, оркестру, каси допомоги – часто вибір дирекції падав саме на цю оперу С. Монюшка. Тому зрозуміла така вражаюча кількість вистав упродовж варшавських сезонів артистки. Як свідчить тогочасна преса, Крушельницьку-Графиню почули й побачили князь Імеретинський, композитор І. Падеревський, співаки Дж. Беллінчоні, О. Мишуга.

Виконавський склад опери “Графиня” з різних причин зазнавав деяких змін, натомість постійними учасниками вистав були С. Крушельницька та Ю. Ходаковський. Коли ж стало відомо, що Крушельницька має намір покинути Варшаву, партію головної героїні

Соломія Крушельницька у Варшаві, 1900 р.

Nakładem St. Winiarskiego w Warszawie. № 104. J. II. Warszawa 1900.

доручили іншій артистці. Опісля “Kurjer Warszawski” писав, що виставі опери не бракувало нічого – окрім публіки [14].

У квітні 1903 р. С. Крушельницька приїздить до Львова, де мала заплановані шість виступів на кону нового оперного театру, між іншим – і в монюшківській “Графині”. Навіть короткий фрагмент тодішньої рецензії Я. Галля дає нинішньому читачеві можливість зрозуміти, як сприймали львів’яни початку ХХ ст. появу на сцені Соломії Крушельницької: “Завдяки чудовій інтерпретації головної партії публіка мала нагоду переконатись, що “Графиня” має немало привабливості й заслуговує на тривалий успіх. Витончене мистецтво проявлялось у кожній фразі і кожному жесті славетної співачки, а глядач і слухач цього разу не мусли сперечатись між собою – обидва були задоволені” [15].

Таку ж високу оцінку дає С. Невядомський, який захоплюється оригінальним змалюванням Крушельницькою постаті головної героїні: “Манірність особи, зовні елегантної, по суті ж – пересічної і марнославної, – артистка продемонструвала дуже добре. Зуміла досконало підкреслити найважливіші моменти. Випадок із сукнею піднесла до рівня трагедії, мімічні сцени наповнила прегарними деталями, останню дію зіграла надзвичайно реалістично” [16].

Соломія Крушельницька підтвердила свій варшавський тріумф і славу “неперевершеної, ідеальної Графині”.

Як згадує польський актор і режисер П. Оверлло, Крушельницька володіла феноменальним голосом і вимріяними даними для цієї ролі. Тож успіх опери “Графиня” безсумнівно значною мірою був зумовлений саме її участю [17, 101].

Польська письменниця С. Подгорська-Околув зазначала, що важко було краще втілити головний образ. “Вся в сріблястому вбранні, що огортало її струнку постать, з одним діамантовим півмісяцем в темному волоссі, а другим перловим півмісяцем чудових зубів у пурпуровій оправі усмішки [...] Арія “Збудитися з химерних снів” у її виконанні була шедевром вокального мистецтва і драматичної експресії” [18, 100].

Подібну високу оцінку мистецтва Соломії Крушельницької знаходимо і в спогадах її колеги, а навіть і суперниці на Варшавській сцені, Я. Королевич-Вайдової: “Крушельницька в ролі Графині не мала собі рівних, і створений нею образ залишається найкращим, хоч після Крушельницької багато співачок бралися за цю роль, яка вимагає специфічних вокальних даних, виняткового зовнішнього вигляду та акторського таланту” [19, 90].

Нова постановка опери “Графиня” за участю С. Крушельницької стала винятковою подією в історії польської музики. Цікаво, що вона знайшла своє висвітлення не лише в численних рецензіях, мемуарах, але й відгомін у літературі. Як приклад – популярний свого часу роман “з вищих сфер” Г. Мнішек “Прокажена” (“Trędowata”), один з розділів якого розігрується саме під час вистави “Графині”. Отож, без перебільшення можемо стверджувати, що завдяки Соломії Крушельницькій опера С. Монюшка здобула блискучий успіх і посіла значне місце в тогочасному театральному репертуарі.

1. Pudełek J. *Dzieje sceniczne “Hrabiny”*. – Warszawa, 1969. – 111 s.
2. Waldorff J. *Diabły i anioły*. – PWM, 1975. – 446 s.
3. “Wiek”. – 1898. – № 253. – 5. 11.
4. Сигетинський А. Виконання “Графині” /Соломія Крушельницька. Спогади. Матеріали. Листування. У 2-х т. Т.2. Матеріали. Листування. Упорядкув. і прим. М. Головащенко. – К., 1979 – 447с.
5. Stattler J. “Hrabina” // “Słowo”. – 1898. – № 253. – 5.11.
6. Noskowski Z. *Feljeton muzyczny* // “Wiek”. – 1898. – № 253-254. – 5-6.11.
7. Stattler J. *Z opery* // “Słowo”. – 1900. – №133. – 12. 06.
8. B. F. *Z muzyki*. “Hrabina” // “Kurjer Warszawski”. – 1900. – №160. – 12.06.
9. “Wiek”. – 1901. – № 274. – 5. 10.
10. “Kurjer Warszawski”. – 1902 – №182 – 4.07.
11. “Przegląd tygodniowy” – 1899. – № 5. (Фонди Музично-меморіального музею Соломії Крушельницької у Львові).
12. Poliński A. *Z muzyki* // “Kurjer Warszawski”. – 1900. – №291 – 21.10.
13. “Wiek”. – 1901 – № 63 – 4. 03.
14. “Kurjer Warszawski”. – 1902. – №140. – 22.05.
15. Gall J. *Z muzyki* // “Wiek nowy”. – 1903. – № 540. – 19. 04.
16. Niewiadomski S. *Przegląd muzyczny*. (Salomea Kruszelnicka jako Rachela, Hrabina, Manon i Leonora na scenie teatru miejskiego) // “Słowo Polskie”. – 1903. – № 187. – 23.04.
17. Оверлло П. *Прекрасна співачка, знаменита артистка /Соломія Крушельницька. Спогади. Матеріали. Листування. У 2-х т. Т.1. Спогади. Вступ. ст., упорядкув. і прим. М Головащенко. – К., 1978– 398 с.*
18. Подгорська-Околув С. *Першорядна співачка*. – Там само. – 398с.
19. Королевич-Вайдова Я. *Крушельницька на польській сцені*. – Там само.